

КОНФУЗИЈА ИЛИ СИМФОНИЈА ЈЕДНОГ ИДЕНТИТЕТА? – ЛИК ГАБРИЈЕЛА У БЕСНИЛУ БОРИСЛАВА ПЕКИЋА

*Људи земље, саирадили сће леију саишова,
А можда би било боље да сће садили руже,
Мекане и слојевише, што лейше мере йролазности
Којом су најуњене, ко вином сџари йехари.
Земља је йуна саишова. И сви слушају саишове
И умиру йуни усишњеној времена,
Пуни сишњиша, као касе у субошу увече,
И оглазе, йажљиво, у йредео без саишова...*

Иван В. Лалић, „Песма о сатовима”

Док мисли како је кнез Милош требало да исели турско становништво без чекања да прође зима која се претворила у три деценије српско-турског кондоминијума, Симеон Лупус примећује: „време на Истоку, мој Боже, није као време на Западу. Количина песка у пешчанику овде је сасвим неизвесна. У једну годину, као што се видело, може их и тридесет две стати!” (Пекић, 2006: 493). Тромо време Истока, које одликује и Земунски диван Симеона Грка, једнако је на снази у ноћи пуног месеца током које Симеон Сигетски, у шетњи са султановим лекаром Кајсунизадеом, увиђа да ће многи часови минути пре него што сазна суштину његове понуде. Јер разговори на Истоку трају дуго и, попут језичке игре-скривалице, заобилазно, са намерним одлагањем поенте орбитирају око теме: „али такав је Исток: не сме се људима прилазити као да се једва чека растанак” (Пекић, 2005: 228). Другачије разумевање времена, оног које се манифестује на Окциденту, најупечатљивије се у *Злашном руну* испољава кроз економску значењску раван, кроз значај ефикасности и рентабилности што се досежу само у убрзаном протоку времена. Та вратоломна темпоралност сугерише се увидима Симеона Лупуса о машинској производњи у Бечу где „сви раде на неке анатемне сате” (Пекић, 2006: 357), али и кроз претензије Стефана Сениора да фузијом фирми Његована и Турјашких досегне степен пословне агилности који у западном свету већ остварују конзорцијумски, корпоративни модели својине.

Слика света у минијатури – аеродромско-цивилизацијски аксиолошки оквир

Лукстапозиција древног, оријенталног простора и спороходног времена које шушти у пешчанику, с једне стране, и премиса хипермашинизованог света и њему

својствене временске акцелерације, с друге стране, једнако искрсава у *Беснилу*, у виду хронотопске разликовности иницијалних страна првог и другог поглавља. Док „Стадијум први – инкубација” актуелизује простор древности (радња се смешта у данашњи Израел, у место Мегидо, познато као Хармагедон) и време које се, различито по јеврејском, муслиманском и хришћанском календару, рачуна „од Стварања света” (Рекіћ, 1987: 15),¹ „Стадијум други – продрома” започиње сликом што указује на хегемонију разноврсних појавних облика машинских механизма.² Шест електронских сатова наговештавају долазак воза у станицу подземне железнице аеродрома Хитроу, металне покретне степенице одају „рушилачки звук” (23), „као да је под њима укључена темпирана бомба” (23), а из аутоматских врата вагона, „као из блиставих чаура неке чаробне, машинске форме рађања” (19), путници, „с необузданашћу робијаша неочекивано пуштених на слободу” (19), излазе у катакомбу метроа испуњавајући је „шумовима џунгле, коју су оптимисти звали цивилизацијом” (20). Особине аеродромског простора, утемељене на тоталној аутоматизацији, истовремено фигурирају као својства људи који лунатично и дезоријентисано њиме промичу. Према магијском принципу, иначе значајном смисаоном тежишту *Злајшој руна*, да што живот даје, живот и узима, ти „растројени узорци номадског човечанства” (20), градећи разноврсне аутономне и аутоматизоване екстензије у циљу унапређивања живота, киборгизовали су живот до те мере да и сами постају налик антропоморфним аутоматима или неким рудиментарним формама киборга. Под дејством деструктивног дела јанусовске природе сопствене творевине – аеродрома, који фигурира као „творница за производњу људи, гигантска машина за прераду меса” (109) – човек и њему иманентне хуманистичке вредности сведени су на предметност, мртву сферу производа, обичну месну сировину која, заједно са механизованим аеродромским амбијентом, доприноси само једној сврси – „префабрицијацији човечанства” (110). У прилог мисли о преимућству аутоматизованих уређаја спрам онога што је органско и људско сведочи и начин обликовања у *Беснилу* присутних мотива конвејера, лифта и сатова. Ови апарати, апострофирајући примитивније врсте машина, особите „претече аутоматске ере” (585), надживљавају оболеле од беснила. Конвејер тако наставља равнодушно да кружи носећи на траци, попут беспотребног или превазиђеног облика постојања, замрло тело болничарке Моане, док лифт као оличење супериорности и машинског пркоса избацује из металнохладне скучености лешеве доктора Комаровског и капетана Стилмена, као и декапитирану лобању доктора Лаверика. Управо из оваквих семантичких језгара и произилази увид доктора Хамилтона:

У ѿсшој ѿалаши човекових ваздухојловних илузија, ѿде су сва жива срца сшала, а ишправно радили још само часовници, један уређај од жица и кошурача, једна шрансјорш-на крлешка, један лифш ѿорно је доказивао да за савршену цивилизацију човек уојшше није ѿошребан. (584)

¹ Сви цитати навођени су према овом издању *Беснила*. Ради прегледности текста, у парентези на крају цитата стоји само број странице.

² О овом разликовању времена и простора, описаних на почетку прва два поглавља *Беснила*, пронициљиво пише Моња Јовић (видети: *Ушојија и дисшојија у срјској ѿрози друје ѿловине двадесетш века. (2020)*. Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 194–195).

Начела програмираности и аутоматизма једно од својих најеклатантнијих облича остварују у лику Ханса Магнуса Ландауа, вишег рачуновође банке из Келна, у његовој хладној, калкулативној природи чији субјективни осећај инфериорности, једном побуњен, врхуни у злочину и на аморалним премисама заснованој хипертрофији сопства. Хансово биће, по свом логичко-математичком односу према стварима блиско рачунској половини симеонских карактера, испољава се као „створење сата, тачности, мере и прецизности” (54), као „механизам од природе тако добро навијен да му, осим повременог чишћења и проверавања, никакво накнадно дотеривање није потребно” (54). Машински дизајн Хансове личности оснажен је и његовим професионалним усмерењем, чиновничким позивом који претпоставља педантну, учинковиту аутоматизованост и пасиван, неприметан, подређени положај: „припадао је, очигледно, безименом слоју намештеника” (100), оном који тавори „у најнижем подруму банчиног пословног живота” (100), а властите способности ставља на располагање „као нешто што се, заједно с чивилуцима, писаћим столовима и електронским рачунарима аутоматски преноси из једне у другу пословну годину” (100–101). Машинску уздржаност и хладну интелигенцију његовог бића – „интелигенцију регистар-касе која избацује једино бројке на чију се дугмад притисне” (102) – никакве околности не могу да избаце из равнотеже: ни када га директор банке др Јулијус Упенкампф неправедно прекори због туђе омашке, ни када планира проневеру желећи да директора подучи „познавању људи и захвалности према онима међу њима који су својим знањем и радом увећавали његово богатство” (102), ни када преурањено слетање авиона из Рима са зараженом мајком Терезом прети да поремети његов минуциозни нацрт убиства директора Јулијуса. Јунаково држање подједнако се суштински не мења увођењем карантина на аеродрому, нарастајућим страхом нити дејством мутираног вируса беснила који аеродром претвара у монументалну мртвачницу. Прокламовање логичко-рачунског приступа, који се не обазире на емоционалну раван, етичке реперкусије нити спољашње услове, одређује Хансову личност – као што машински прецизно и ефикасно обавља посао чиновника, тако хладнокрвно и испланирано до математичке перфектности убија.

Антропоморфна програмираност манифестује се и међу представницима реда и закона, у полицији и њој блиском, до апсурдности поједностављеном, каузалном мишљењу и панлогизму који штајнбрехеровски заговара неразоривост дијалектички савршене режираности истраге. О таквом каузалитету који уопште не мора у реалности да налази потпору, о неприкосновености „сатаноидне генерализације” (Пекић, 1984: 55) и „гвоздене логике Записника” (Исто, 45) сведоче и редови *Беснила* у којима се, у иронијском тону, коментаришу како полицијски облици мишљења и деловања, тако и начелна, цивилизацијска заокупљеност логиком, редуцијом и калкулацијом:

Обожаваишељи Рега, чак и ако нису полицајци, држе да је свешћ логичка творевина, уређена по неком плану по коме исти узроци изазивају увек исте последице. Злочин доводи до истраје, истраја до казне. Што се то догађа најчешће али не увек, по неким, понекад али не често, по друјима – не ремети логичку лейошу плана. (46)

Упечатљива потврда ове фасцинираности логичким конструкцијама препознаје се у лику мајора Хиларија Лоуфорда, шефа аеродромске безбедности и заговорника принципа перманентне неповерљивости и свеопште контроле. О његовој личности као примеру аутоматизма оствареног у хуманоидном облику који се, као и Хансово биће, темељи на машинској прецизности и ефикасности лишеној обзирања на околности или последице, сведочи Данијел Леверкин у свом *Дневнику*:

[мајор – прим. В. М.] мисли као мешак – њраволинијски, ефикасно, незадрживо. Рефлекси су му аутоматски. Углави увек има њреїлег свих комїоненаїша једної њиїшања. Не їуби се у деїшаљима. Ако їреба хиїшно од їуїшника да очисти неки їросїор, он се брине да їо буде хиїшно, а не за њихове кофере. Кофери су занемарљива їојединосї. Понекад је їаква їојединосї їонеки їуїшник. Али їросїор је бесїрекорно чисї... (284)

Овакво праволинијско, аутоматско размишљање и поступање запажа се најпре, док је вирус беснила тек на помолу, у буквалном, логиком окованом приступу у ислеђивању Данијела Леверкина. Оно се потом, у изразитој несувислости и неувиђавности што је слепа обузетост каузалношћу и редом претпоставља, испољава и у мајоровој наредби да се путници у изолацији из транзитног салона прве класе на терминалу 2 пребаце у општи транзит истог терминала само да би јунак постигао једини битни циљ – обезбеђивање совјетске делегације. Радикализација мајорове склоности ка аутоматским, дефинитивним поступцима видљива је у бруталном гушењу нереда на аеродромском паркиралишту. Апсолутизација таквих јунакових склоности, коначно, обистињује се у оном делу *Беснила* који би се, по аналогији са Ноемисовим преузимањем власти на Аргу у седмој књизи *Злаїшної руна*, могао означити синтагмом *рађање моћи*. Преузимајући наиме овлашћења на аеродрому, мајор Лоуфорд уводи преки закон против беснила (*Martial Antirabies Law*), у свим аспектима утемељен на идеји тоталног решења.

Принципи аутоматизма и програмираности своју реализацију у људској форми потврђују и у лику Елиаса Елмера, наредника разочараног учмалошћу своје полицијске каријере. Приметно је да се и овај јунак, док није свестан присуства вируса на аеродрому, једнако као и онда када сазна за увођење карантина, понаша суштински идентично. Попут механичког строја усмереног на један циљ – у овом случају на репарирање промашености професионалног живота – наредник Елмер наставља потрагу за убицом др Јулијуса демонстрирајући, у оквирима беснила разумеваног као болест, сопствено, карактерно беснило. Отуда и произилази Леверкинова запањена запитаност над могућношћу „да овај човек [Елмер, прим. В. М.], усред општег беснила, гаји неко особно беснило, да једино о њему брине, а оно друго, оно право скоро и не опажа?” (305).

Амбијент непрекидних сукоба и агоналних расположења – овом се констатацијом у језгровитом виду може дочарати атмосфера на аеродрому, и пре ширења вируса беснила, и током његовог сувереног дејства. Чињеница да се припадници Metropolitan полиције (у служби Лоуфорда), цивилни агенти тајних служби пуковника Донована и Расимова, као и чланови *Special Branch*-а боре се за примат – и између себе, и сви заједно против управног одбора *British Airports Authority*-ја – указује

на сложenu мрежу сучељених интереса, на тај „прљави подземни хладни рат” (96), који и пре појаве вируса на аеродрому сведочи о бестијалношћу натопљеним релацијама између јунака. Тензије се подједнако испољавају и у ширем оквиру, у погледу америчко-совјетских односа који се, упркос доласку руских државника на Хитроу и тежњи ка споразуму, током епидемије заостравају: Американци сматрају да је вирус „велика проба совјетског бактериолошког рата” (292), Руси оптужују Кинезе „да беснилом желе спречити детант између Истока и Запада” (292), а Кинези их, заузврат, именују „ревизионистичким бесним псима” (292). Агонални принцип, садржан и у сикофантском деловању пуковника Донована, агента МИ5, и пуковника Расимова, агента КГБ-а, као и у телефонским разговорима председника САД, првог министра Британије и совјетског премијера предоченим у поглављу „Стадијум шести – кома”, дубоко је уткан и у ратна збивања на другом крају света. Арапско-израелски сукоб, на чијем се фону обликује љубавна прича Јеврејина Абнера и Арапкиње Мириам, у *Беснилу* превазилази локални, ограничени карактер и на паркиралишту прераста у рат свеопшних размера. Он се води, са оружаног аспекта, у једном примитивнијем, беснилом изопаченом облику који наглашава принцип анимализације и регресивне, канибалистичке пориве – те по свему судећи врло виталне чиниоце онога што смо склони да зовемо цивилизацијом:

...овде нема зараћених страна, ни непромењивих фронтџова. Свако се прошив свакога бије. А ни класичној оружја, изгледа, нема. Убија се на стари, добри неанђелски начин. Камењем и рукама. Да је ХХ сталеће и да паркиралиште Heathrowa није нека кроманјонска пећина, сведоче једино француски кључеви, аутомобилски ланци, металне шийке и покоји нож за сечење хлеба. (460–461)

Класни сукоби, присутни у ванаеродромском животу и аеродромском простору непосредно пре појаве беснила, подједнако настављају да трају, у свом радикализованом виду, и након испољавања свести романескних јунака о смртоносној зарази. Предвођени Хоакином Дијазом Марангосом, млади чланови *Интернационалној револуционарној ослободилачкој фронтџи* стижу на Хитроу у име борбе против империјалистичког беснила за које је „беснило контратерора одувек било једини лек” (343). Њихова фанатизованост идејом револуције и уверење да из хаоса међународних односа „рађају се нове звезде” (344) амплифицирају се у вирусом изазваним, абнормалним условима. „Две себичне буржујске свиње” (331) – доктора Лаверика и његову супругу – најпре избацују из кабине у којој су били скривени, а потом и нападају руске званичнике на аеродрому желећи да разбију англо-совјетски империјалистички споразум. Конфликтна атмосфера утемељена на критеријуму друштвеног положаја ствара се и међу путницима са лета из Рима смештеним у изолацију. Њихова међусобна нетрпељивост додатно наглашава доминацију агоналне атмосфере на аеродрому сведочећи знаковито о цивилизацијској заражености вирусом индивидуализма, класизма и стигматизације на основу припадности одређеном друштвеном слоју. Након што се успостави нивелација са становишта друштвеног раслојавања – јер у карантину „се привилегије путника I класе, купљене скупљом картом, распадају пред навалом моћније и бројније економ-

ске масе” (82) – профилише се ланац личних сукоба налик „малим светским ратовима” (84).³

Поред начела програмираности и аутоматизованости, очевидно дубоко усађеног у моделе људског мишљења и деловања, поред различитих појавних облика ратоборног порива који се намерно мутираним вирусом беснила само „унапређује” у својој суровости и анималности, које то још вредности сачињавају аксиолошки референтни оквир јунака *Беснила*? Док посматра јапанског дечака који, седећи за *astrofighter*-ом, испалује ракетне пројектиле чији је број, да би игра била поштена, ограничен временом потребним непријатељској флоти да стигне до доње ивице екрана, Леверкин резигнирано констатује да су постулати правичности и поштовања другог (и другачијег) мимо виртуелног света игре атрофирани:

Била је то још једна лаж којом су деца разоружавана ђред живошом и њејовим несјоршским истинама. У живошу, наима, нема ничеј сјоршској, никаквој ђроклешој fair play-а. Сви су ударци дојушшени, борба неједнака и ђрљава, а шзв. ђравила ијре служе јегино да се ђкрикују њене урођене нерејуларносши. (74)

Особине које чине вредносни систем цивилизације какву познајемо апострофиране су и кроз карактеризацију различитих јунака *Беснила* смештених у различите контексте или посредством уопштених исказа остварених у форми функционалних дигресија. Тако се феномен грађанске свести и грађанске „исправности” која се исцрпљује у дошаптавању са органима реда дочарава у лику немачког чиновника Ханса. Своју потказивачку нарав – чињеницу да је као сумњиво лице пријавио Леверкина, писца који се у циљу саживљавања са радњом своје књиге преобукао у свештеника – склон је да правда грађанском рутином „некога ко зна своје место и дужности” (48–49). Хансова личност такође сведочи о присуству двоструких аршина и двомисли као наказног темеља и јавног и приватног морала.⁴ Јер то што се, наима, Ханс и сам маскира, како би лакше заварао полицију поводом убиства које ће починити, не располаже, спрам Леверкиновог истоврсног поступка, једнаком тежином:

[Хансу, прим. В. М.] ни у једном шренушку ђроцедуре ђреображавања неће смешаши чињеница да ради исто шшо је, ђо свој ђрилицу, урадио човек која је ђријавио ђолицији. Јер Hans Magnus Landau је био ђросечан ђримерак ђудске врше, који би се и ђо шшој осо-

³ Тако банкар из Њујорка бесно узвикује да је карту платио два пута више од припадника економске класе и да има своја права, док му „дугокоси и дугоноси портпарол јефтинијег дела човечанства” (83), у револуционарном духу, поручује да у ванредном стању права не постоје. У контексту креирања агоналног света чији постулати произилазе из самог срца дискурса моћи, симптоматичан је неименовани наративни глас који, са колонијално-расистичког становишта, изговара: „ко је ту жентурачу [заражену мајку Терезу, црнкињу, настојницу манастира крај Лагоса у Нигерији, прим. В. М.] терао да се вуцара по цунгли?” (83).

⁴ Двомисао и хипокризија делују и у карантинским околностима јер чињеница да су пред беснилом „сви једнаки. Као пред Богом или Законом” (372) располаже и својим наличјем. Тако се показало да заштитне одеће нема довољно за све оболеле, да су „неки били више једнаки од других” (373), те да беснило не може оправдати социјалну и економску неправду на чијим темељима избија раднички штрајк на аеродрому.

бини *Шешко* разликовао од већине *Њујорканина* овој јулској *Прејогнева* на лондонском аеро-дрому *Heathrow*. (49)

О појави усамљености и отуђености у савременом свету упечатљиво казује утисак девојчице Сузан о самотним, дезоријентисаним људима које је виђала како на клупама у парковима седе „сами за себе. Без друштва, без новина, без икаквог осећања за доба дана (...) А кад су одлазили, тихо, покорно, свако за себе, као поворка духова, нипошто није изгледало да знају куда ће” (39). На распрострањеност малограђанског конформизма и привидног осећања повлашћености пак указују мисли доктора Комаровског о начину на који Хамилтон излаже историју беснила на састанку челника Хитроа. У Хамилтоновом сталоженом, детаљном говору он препознаје метод разарања петрификоване, анестезиране „свести огрезле у лажној сигурности модерне цивилизације” (183). О томе у којој је мери свака идеја о људској неприкосновености и неповредивости крхка и неоснована сведочи управо појава вируса који је „пустошио своју средину с подмуклом, свирепом, болесном безобзирношћу, с којом човек злоупотребљава и разара своју” (11). Моралној загађености људске историје тако се придружује „акутна физичка контаминација животне средине” (Пекић, 1993: 134), имплицирајући питање односа човека према природи, улоге какву би он требало у њој да има и улоге какву у реалности остварује постајући, услед злоупотреба природних ресурса и разних етичких прекорачења, „охоли узурпатор природе” (12).

Опседнутост материјалним, лукративним пословима, најзад, чијим циљевима ни вирус беснила не измиче ослонац, видљива је у лику Либанца Харона који кријумчарско искуство са тремеђе Сирије, Либана и Израела уновчава превозећи (како чини и његов митски имењак) кроз подземни пролаз између терминала 1 и *Queen's building*-а појединце чија се оболелост тешко могла утврдити – и незаражени и заражени, макар у првим фазама болести, понашали су се слично. Истоветну трговачку агилност испољава и група Јермена, кријумчара свиле, који најпре самостално покрећу ручну производњу заштитних маски, а потом се удружују с чувеним модним креатором из Париза те праве „специјалне моделе за оне који су још увек хтели да се разликују и [који су, прим. В. М.] могли то себи приуштити” (374). Овакве предузетничке иницијативе у абнормалним околностима блиске су рачунском погледу на свет оцртаном кроз ликове Симеона у *Злајном руну*, тј. оном ставу Симеона Лупуса да је свака прилика, особито она која искрсава у кризним временима, погодна за стицање. Увиђајући да се продаја мануфактурних маски може побољшати сарадњом са париским модним креатором и подстицањем жеља солвентнијих купаца, пословна активност групе Јермена изражава и њихово проницљиво познавање једног од темељних чинилаца капиталистичког пословања. Он се тиче самогенеришуће природе жеље и њене усмерености, не ка задовољењу, него ка произвођењу других жеља. О таквим њеним особинама и претензијама контемплира и маршал Шуров сматрајући да моћ Совјетског Савеза лежи у сталном наоружавању, а не у економском просперитету и тако деструктивном, јер: „даје људима времена да измишљају све нове и нове жеље, све нове и нове потребе” (572).

У контексту дијагностиковања стања и вредности које јунаци *Беснила* баштине интерпретативну пажњу заслужује и романескно обликовање њиховог породичног света. Кратак текстуални пасаж о судбини породице девојчице Сузан указује на нарушене међуљудске односе и присуство рачунско-интересних побуда који доводе до породичне пропасти и огорченог, прозаичног осврта на бивши живот. У том духу девојчицина мајка казује да ју је муж након десет година брака напустио:

не осћављајући иза себе ништа осим азијатске њушке на слици венчања, неколико смрљивих гаћа, две-ћри ујодно-ћрљаве ћолне усћомене и ни ћенија на заједничком рачуну. И што након свећа што је за њећа, жућкој коћилана из Синћајуре, ћогнела да би добио брићанско држављанство и шансу да најзад ћосћане човек. (40)

О дисфункционалним, апатијом и резигнираношћу натопљеним породичним односима сведочи и прича о старијем грчком брачном пару. Док чека да лекар Комаровски открије шта то мучи госпођу Макропулос, неупитног хипохондра, њен супруг знаковито стоји уз пртљаг, по страни: „у том браку био је, изгледа, и господин Макропулос тек комад породичног пртљага” (60). Детаљнија психологизација и мотивација остварене су у лику поменутог доктора Комаровског чији је петнаестогодишњи брак са Кетрин „иструлео у грађанској рутини” (70), а однос са сином остао у знаку напетости и бројних неспоразума проистеклих из евазивне природе јунака и његових прекршених обећања, с једне стране, и синове демонстративне равнодушности, с друге стране. Корозивне силе нагризају и брачни живот доктора Хамилтона иза чијег се привидног склада крије неишчезла љубав према докторки Коро Деверо, са којом је радио у Либермановој лабораторији. Премда између Комаровског и Хамилтона постоје изразите разлике у разумевању природе и улоге медицине,⁵ њихови карактери исказују подударност како у погледу недовољно вештог сналажења у осећајној сфери, тако и у смислу деловања онога што се може означити *ћринцијом накнадних сазнања*. Иако већину романескног времена проводи у тежњи да побегне од садашњег живота и пронађе себе „годинама изгубљеног у болним компромисима између светова који се нису разумели” (86), Комаровски, док бди над зараженим сином, увиђа дијапазон поступака које је требало учинити (вратити се породици, извести дечака из Медицинског центра, напустити посао на Хитроу). Постајући у потпуности свестан виталности своје љубави према Деверо тек када се, након извесног времена, сретну на аеродрому, и Хамилтон долази до истих увида: „већина потребних ствари у животу човеку долази касно. Најчешће кад се од њих нема нарочите користи. Мудрост, између осталих. Права осећања, понекад. Истине увек некако стижу на време да их човек снесе у гроб” (505).

Иако се породица испрва држала као једини стабилни, кохезивни облик постојања у карантину, у којем се остале врсте заједница (расне/националне) урушавају, породични односи ипак, прилично дестабилизовани и у предепидемијском животу, досежу потпуну дезинтеграцију у терминалној фази деловања беснила. Основну јединицу карантинског живота обузима тада „душевна каталепсија” (434),

⁵ Комаровски у медицини види средство којим помаже *болеснику*, док Хамилтона, који медицинску науку сматра експерименталним пољем, интересује сама *болест* (Pekić, 1993: 147).

некроза породици природног одбрамбеног порива чиме се на евидентнији, убрзанији и радикализованији начин постиже исто оно што се, у перфидном и постепеном виду, спроводи у ширим, ванаеродромским, цивилизацијским оквирима – дифамација и атомизација породице. Смисао за колективну оријентацију, вера у сврховитост њеног спровођења, осећање заједништва утемељено на материјалној и симболичкој заоставштини и осећајним фамилијарним везама тако бивају, у стравичном финалу заразе, превладани беснилом индивидуализма. Са тим мислима на уму Леверкин у *Дневнику* записује: „Осећање да смо једно ишчезава. Претварамо се у острва песника Дона, која не чују звона кад звоне на другим острвима (...) Свака човечност нестаје у диму властите усамљеничке ватре, који не допушта да се види ниједна друга” (371–372).

Трансхуманистичке тенденције чији ставови о неадекватности традиционалног концепта људске природе постулирају (био)етички проблематичан императив људског поправљања и побољшања у разним аспектима како би се захваљујући биоинжењерингу, еугеници и достигнућима технолошког прогреса досегао ничеански идеал натчовека, отелотворење у *Беснилу* остварују у лику доктора Либермана. Своје трансхуманистичке снове и „визионарске еугеничке доктрине” (439) спроводи прво, под Химлеровом патронажом, у генетичкој лабораторији у Аушвицу, затим експериментишући са вирусом беснила у *Wolfenden House*-у да би се, најзад, након инцидента који се током истраживања догодио и бесомучне хајке јавности, повукао у тајну лабораторију у Сирији – тамо ради „званично на припремама бактериолошког рата са Израелом” (446), а незванично на усавршавању рекомбинованог вируса беснила. Будући да он, у својој недовршеној форми, из сиријске лабораторије доспева на Хитроу, аеродром постаје четврти појавни облик Либермановог микробиолошког истраживачког деловања током којег мутирани вирус беснила треба да досегне коначну форму. Као тип генијалног, алхемичарски тајанственог и злог научника, Либерманова фигура апострофира неколико проблемски важних чворних места. Њоме се најпре отвара питање лиценцираности науке, односно оправданости њених самовољно присвојених, суверених ингеренција како са становишта интервенисања у процес природне еволуције, тако и у погледу одређивања јачине-слабости-просечности човека као представника врсте и експериментисања над људима у циљу мењања њихових фундаменталних биолошких претпоставки. У надменој самообузетости и пошто-пото усмерености ка ономе за шта верује да је њен грандиозни циљ таква наука, потом, неретко жмури пред одговорностима праксе, оним реалним реперкусијама властитог деловања, истовремено се дистанцирајући од приговора инструментализације, утилитаризма и лукративности. Отуда за Либермана, фаустовски спремног да „дефинитивно искуство плати душом” (536), постаје небитно да ли се његови експерименти врше под окриљем нацистичког режима или их финансирају центри моћи Саудијске Арабије, Либије или Израела, или ма које друге државе или расе: „Наука не бира спонзоре по раси, него по *сиремносџи да јој служе* [курз. В. М.]” (536).

Овакав сцијентизам и ароганција науке која смера да буде призната и третирана попут божанства или религијског култа – као што и њој блиски трансхуманизам јесте нека нова врста религије која хришћанство „имитира на један изврнут

начин” (Јовановић, 2018: 67) – на снази су и у *Беснилу*. Сакрални статус науке испољава се на фигурално-семантичком плану, кроз евоцирање религијских имена и појмова у описима научног предзнака или кроз поређење научних феномена са категоријама које припадају религијском дискурсу. Либерман тако постаје „Ослободилац”, „Месија нове биогенетичке вере” (148) који пророкује идеал натчовека, док се Комаровски, Хамилтон, Лаверик и Деверо именују Либермановим апостолима или јеванђелистима. Медицински центар личи „на тајанствене храмове у којима посвећеници првосвештеници Науке [...] чепркају по осетљивим мистеријама природе” (318), док су часови у којима Либерман ишчекује резултате рада на серуму означени као „сакралан, фасцинантан тренутак” (493), моменат „највише божанске спознаје, час откровења” (493–494).⁶

Пажњу привлаче још две особине, иначе блиске принципима научног сазнања, које истовремено представљају темељне вредности аеродромског света и у њему пројектоване цивилизације. Једну од тих особина, ону која се односи на свеprisутан мањак саосећања и честу емоционалну уздржаност међу људима, препознаје доктор Лаверик док мисли о каквоћи односа у кругу „јеванђелиста”: „Све четворо је припадало хемијски чистој сорти људи, неподесној за емоционалне мешавине” (251). Друго својство тиче се пак човекове фетишизације чињеница и тежње ка сакупљању пуких информација које, неповезане и неосмишљене, не постају сазнања и искуства. У том духу Леверкин у *Дневнику* примећује:

Има заиста нешто болесно у зајадноевројском васишћању. Никад нам није досића чињеница. За нас су, наиме, чињенице – истиине. Ми мислимо да смо о нечему нешто сазнали ако о шоме љрикујимо љланину чињеница. А зна се како с њима стиоје сивари. Велићина их се међусобно не слаже. Чињенице су, у сивари, најнесићабилнији фактор нашеї сазнања о свеиу. Њеїова једина љрава неїознаића велићина. Да нема сиварносїи, како би се о њој дубоко и шићно љисало! (295–296)

Оцртавањем оваквог аксиолошког оквира аеродромско-цивилизацијских особина и начела потврђује се дакако теза да „сви људи у роману пате од неког личног беснила пре него што подлегну псећем” (Рекіћ, 2013: 237), као и романескна мисао-окосница о беснилу врсте, тј. о беснилу као вирусу који катализаторски заоштрава, радикализује и последично демаскира аутентично агресивну, канибалистичку природу цивилизације, њену аутоматизовану, програмирану црту и све што људи заправо у себи носе „испод вештачке коре васпитања, угледања, интереса и лукавства” (238). У контексту овог рада још је значајнија чињеница да се детектовањем одлика и постулата аеродромског живота, који подразумева слику света у минијатури, истовремено утврђује систем вредности на којем хумана врста и цивилизација почивају. Научне дефиниције цивилизације, колико год да се разликују, као заједничку црту имају истицање значаја аксиолошке хијерархије: „Цивилизацију је одређивала скала вредности којој су се људи подвргавали. Цивилизација је била

⁶ У *Беснилу* се и технолошка достигнућа описују религијским терминима, односно појмовима сакралне архитектуре. Тако полумрачна соба контроле летења личи на црквену лађу испуњену „специјалистичким мистицизмом” (222), а радарски екрани наликују „на олтаре тајанствених богова ваздуха” (222).

живот организован око тих вредности, њихов стално пулсирајући морфолошки код” (Pečić, 1989b: 148–149). Спрам таквих аеродромско-цивилизацијских аксиолошких дамара најпрецизније се одређује карактерни склоп старца Габријела и његов положај, односно степен уклапања или одударања од наведених преовлађујућих вредносних параметара.

Идентитетска конфузија или идентитетска симфонија? – лик Габријела и његове семантичке варијације

У расветљавању прве могуће линије разумевања Габријеловог идентитета и статуса који заузима у контексту оцртаног аксиолошког оквира, као значајни индикатор испољава се јунаков свет снова. Призори из сна током једне априлске ноћи, који се понављају у Габријеловом ониричком животу, темеље се на инфаустној сликовности и необичном спацијалном одређењу. Док пролази мрачним тунелом чији су засвођени зидови „имали оштрину и хладноћу арктичких кристала” (37), док гази „све дубљом баруштином жућкасте, зејтињавомасне боје, по којој су пливале људске фекалије прекривене скрамом од бледог иња” (37) јунак запажа да се „на дну лавиринта” (37) или „тајанственог лагума” (37) налази извор студени – тамом обавијена сенка „која је, попут праисконског космичког хаоса, у мукама тражила облик” (39). Маршрута чији траг прати у просторима сна, а која личи на укрштене обресе светлосних путања „у виду шестострано избрушеног драгуља с одруљеним шестим краком” (38), увек га доводи на исто место: „сред ветровитог тунела, у коме га је, ледом оклопљена, чекала једна сенка без облика, лика и имена” (38). До одгонетке симболичког језика свог сна Габријел доспева кроз три етапе. Он најпре у крљем шестостраном облику из ониричке сфере препознаје тлоцрт Хитроа приказан на корицама књиге *Air Traffic Control, a man-machine system*. Доспевши потом на аеродром, разумеван као „загонетна територија сна” (38), Габријелу се делимично открива значење ониричког мотива сенке: њена злокобност, коју јунак слуги у контурама Конкорда, конкретизује се затим у његовој визији, особеној унутрашњој слици виђеној духовним очима, у којој сенка обавијена тмином добија форму штенета кога, док спава, по глави милује црна рука. Коначну спознају значења сна Габријел досеже када, спустивши се под земљу кроз канализациони отвор, угледа познате ониричке призоре и појаве: лучне зидове тунела, људске фекалије и хладноћу чији извор наслућује на дну лавиринта/лагума где се помаља густа магла налик сенци. Канализациони отвор испољава се тада као улаз у доњи свет, простори подземног лавиринта прерастају у пећину увек исте унутрашњости, дакле у „мрачно хладно предворје Луциферовог царства” (587), а злослутна сенка, чији недокончан облик сугерише нефинализованост вируса беснила, сједињена са штенетом-преносником вируса постаје Велика звер, парагон универзалног зла, синегодохално већ сугерисан мотивом црне руке из јунакове визије.⁷

⁷ Овакво разумевање Габријеловог ониричког света евоцира текстуалне пасаже из поглавља „Стадијум први – инкубација” у којима се почетак похода Велике звери (отеловљене у Либермановом огледном псу овчару и мутираном вирусу беснила који он у себи носи) описује призорима

Габријелови снови који предвиђају борбу са Великом звери покрећу питање улоге која је јунаку додељена у том двобоју. Оронули човек „неодређених година” (34), ретке сиве косе, неизбријаног посивелог лица, у половном суром твиду, одређује се потом као „старац сиве косе” (269) који говори старинским (староенглеским) језиком, да би најзад био означен именом Габријел. Овакво именовање најеклатантније тумачи Леверкин када у јунаку препознаје Арханђела Габријела, „од Христа именованог чувара човечанства, који је овде да Велику звер врати у прапочетни амбис” (483). Управо у духу оваквог симболизма – разумевања Габријела као отелотворења универзалног добра – могуће је најпре тумачити наведене, привидно контрадикторне исказе о његовим годинама: јунаку се истовремено приписују и *неодређене године*, јер је вечан, и одредница *старац*, јер је од искона, древан. Ни наглашавање *сиве боје* у Габријеловом изгледу није произвољно будући да указује на кључно својство доброте: насупрот злу које је најчешће бучно и визибилно у пустошењу и бешчашћу, доброта је, по властитој скромности и благи, махом дискретна, *неујадљива*. Габријеловом сакралном природом објашњава се потом и његова отпорност на вирус и немогућност „да настрада у том, у суштини, метафизичком окршају добра и зла” (Ђерговић Јоксимовић, 2011: 189).

Сходно свему до сада казаном о Габријеловим ониричким призорима и њиховом обистићењу у равни књижевне стварности, могуће је приметити неколико значајних улога јунакових снова. С обзиром на то да Габријел подстакнут појавом сна доспева на аеродром и креће се њиме уздајући се у истинитост ониричких садржаја, јунакови репетитивни снови испољавају фабуларну, покретачку улогу у романескном ткиву обезбеђујући ониричку мотивацију његових поступака. Пошто Габријелови снови антиципирају коначни сукоб са Великом звери и обистињују се са становишта литерарне реалности, њихова је улога једнако и профетска. Пратећи мистичне ониричке путоказе и суочавајући се са њиховим реалним појавним обликом, Габријел уједно спознаје смисао свог борава на аеродрому. Угледавши у канализацији аеродрома призоре из свог сна, јунак увиђа да је на Хитроу доспео како би се, по ко зна који пут у свом вековечном трајању, супротставио злу: „Зато је овде. Зато је био свуда где је био. Зато радио све што је радио. Одувек и увек” (593). Овом мишљу, којом се уједно убризгава и идеја цикличности у текст *Беснила*, сугерише се спознајни ефекат Габријелових сновних садржаја и њихова гносеолошка улога. Будући да се ово јунаково сазнање одликује архетипско-трансценденталном вредношћу – јер указује на древни образац борбе добра и зла – његови снови остварују и метафизичку функцију. У контексту откривања особина и вредности које лик Габријела баштини најзначајнија улога понављајућих снова огледа се, међутим, у њиховом карактеролошком потенцијалу, у чињеници да се управо кроз јунаково безрезервно ослањање на ониричку, ирационалну, симболичку сферу испољава важно својство његове природе – блискост са интуитивном, осећајном страном постојања и вера у тајанствене, невидљиве и рационално необјашњиве појаве

и појавама које наликују садржајима Габријеловог сна: у зачараном, омађијаном крајолику Мегида ништа се не помера осим сиве, аморфне сенке која топлину летњег предела, где год да прође, претвара у „арктички мраз” (16). Њен аветињски неодређен лик прераста у моћну животињу, у „облик вука или пса, с чије се чељусту цеди пена” (16).

и побуде. Управо по оваквим својствима Габријел се профилише као дијаметрално супротна природа спрам већине јунака *Беснила* који су развили погубну зависност од оног опажајног, логичког, рационалног и пробитачног аспекта егзистенције. О томе до које је мере човеков хипертрофирани рационализам „уништио његову способност да одговара на нуминозне симболе и идеје” (Jung, 2017: 83) казује и Пекић у интервјуу за *Сцугенџи*: „Ми смо посредно сазнање учинили главним обликом свог сазнања, али непосредно сазнање, заједно са такозваним шестим чулом које је, неоспорно, постојало далеко више него што мислимо, ми смо то потпуно занемарили” (Пекић, 2014b, 180).⁸

Друга појавна варијанта Габријеловог идентитета подразумева митски контекст и пресигнацију: Габријел као фигура хришћанске утемељености посеже током разговора са девојчицом Сузан за новим именом постајући митски јунак Тезеј, док се хришћанска конотација девојчициног имена такође мења преузимањем митског имена Аријадна. Позната митска сцена Тезејеве борбе са Минотауром у лавиринту из којег победнички налази излаз по одмотаном трагу Аријадниног конца свој еквивалент налази у завршној сцени борбе добра/Габријела/Тезеја и зла/Велике звери/Минотаура у канализацији, која се у јунаковим ониричким епизодама и описује као лавиринт. Као и митски јунак, Габријел у том тајанственом простору следи траг клупчета своје Аријадне, девојчице Сузан, тај „конац од иња, који по средини стазе за одржавање канализације личи на пену с усана болесника од беснила” (587). Габријелова личност сагледана под митским окуларом испољава неколико значајних особина. Јунак се, и у овом случају, док тражи Сузан по аеродрому, ослања искључиво на интуитивно-осећајну сферу што се на приповедној равни манифестује кроз кумулацију глагола као што су *осећајши*, *знајши* (у једном криптичном, заумном смислу), *слушијши*, *имајши инсјинкш*.⁹ Наредни детаљ значајан за разумевање Габријеловог карактерно-аксиолошког састава тиче се његове вере у натприродности, невероватности и моћи превазилажења логичко-физичких закона, управо у она својства типолошки блиска премисама ониричког и митског

⁸ Пекић је врло самокритично мислио и о сопственој зависности од материјалних релација и посредних облика сазнања када је у истом интервјуу, говорећи о жудњи да путује на Исток, у Индију, истакао разлоге који га уверавају да је мудрије тај пут не предузимати: „Ја бих морао да, како сад стоји мој дух, потпуно одем у Индију, а не да сад овако кажем – ићи ћу у Индију ако у међувремену зарадим довољно новаца да могу да платим пут, да могу да имам хотел пристојан [...] Видите ли ви колико је мене унаказила материјалистичка цивилизација. Ја само на плану духа то говорим. Али кад дође до примењивања ствари, ја захтевам много. А то много што захтевам – ту нема ништа од моје могућности да сазнам ствари. Схватате ли да то унапред мене онемогућује да том новом свету приђем једноставно ослобођен свих предрасуда. Јер ако мени треба, да бих отишао у Индију, све ово што мени треба, мени не треба Индија” (Исто, 190–191).

⁹ Тако Габријел жуди да нађе Сузан, јер „просто је знао [курз. В. М.] да девојчица Sue Jenkins с аеродрома и љупки пас из визије у ординацији Медицинског центра, стоје у некој вези” (164). Потом: „осећао је [курз. В. М.] да ће га Sue довести по пса, овај до Сенке, и да ће тада сазнати зашто је на Heathrow-у” (164). Такође: „Из транзита је допирала оштра свежина коју, изгледа, нико осим њега није осећао [курз. В. М.]” (165). Када Габријел сазна да је лет за Ницу, који девојчица чека, одложен на неодређено време, приповедач констатује: „Некако је слушио [курз. В. М.] да ће тако бити” (165). Габријел, најзад, предосећа да је девојчица заражена: „На њој се још ништа не види, али он зна. Имао је за шо инсјинкш [курз. В. М.]” (333).

света. Тамо где рационална природа Комаровског одриче могућност да Габријел са преминулом Сузан разговара и од ње добије спасоносно клупко, јунак пак исказује поверење у духовну, доказима неподложну раван постојања која као легитиман облик сазнања допушта разговоре у духу с мртвима и уздање у појаве (попут девојчициног/Аријадниног клупка) које се сматрају имагинарним, измишљеним или неучинковитим само зато што се, у физичком смислу, не опажају. Габријел стога, када му Сузан даје конач, не сумња у истинитост његовог постојања само зато што га не види: „Растворио је шаку. У њој није било ничег. У ствари, ништа није могао да види. А нечега је морало бити. Видеће кад му буде дано, кад томе дође време” (335). Последња реченица овог цитата наглашава наредну важну особину Габријеловог унутрашњег света – веру у виши смисао, у стрпљиво испуњење пута који му је намењен и услед којег „у његовом животу није било нужде за плановима” (35). Поменути веру јунак испољава и кад спозна да треба да пронађе пса Шерон: „Шта с њим да ради кад га нађе, још не зна. Не брине се. И то ће му се објавити. Кад време дође. Као што му се и до сада све за времена објављивало. Као што је све што му се догађало имало смисла” (334). Кроз ово телеолошко утемељење Габријелове фигуре, кроз смисао који се његовим деловањем остварује, артикулише се истовремено и његов статус изабраника. Нико други, наиме, није могао да види или отвори запечаћени канализациони поклопац: „Отвор је био само за њега отворен. За све друге овде се простирао непробојан бетонски зид” (583).

Наредно идентитетско остварење Габријелове личности остварује се захваљујући понирању у мановски бунар времена, тј. деловању оне вертикалне темпоралности која, као висак спуштена у јунакову психолошку стварност, васкрсава при зоре харања куге из 1347. године обезбеђујући идентитету јунака још један значењски валер. Габријел као Архангел и Тезеј постаје сада калуђер, припадник Браће светог Крста или братства флагеланата који средином XIV века, у доба Црне смрти, путују Европом настојећи да самокажњавањем умилоствиве Бога и искупе нагомилане људске грехе. Одељци о овом Габријеловом појавном облику апострофирају већ разматрани мотив репетитивног сна који се остварује (јунак-калуђер сања великог бесног црног пса, а потом га и види на тргу неименованог града). У њима се манифестује и поменута вера у немогуће, у превладавање временско-просторних условљености и ограничења (бразготине од бича на Габријеловим леђима ознака су аутентичности његовог флагелантског искуства). Јунаково средњовековно, калуђерско обличје, чија је сврха истоветна његовој аеродромској појави и огледа се у тежњи ка искупљењу/спасењу света, указује, међутим, и на нове особине његовог лика. Поред тога што се Габријел-флагелант кроз чин самокажњавања наново потврђује као оличење доброте, низу особина које он обухвата придружује се и врлина спремности на покајање и испаштање зарад добробити заједнице. Таква истанчаност духа која се огледа у способности јединке да саосећа и налоге колектива смешта изнад сопственог благостања страна је већини јунака *Беснила*.

Габријелов идентитетски профил се усложњава оним текстуалним исказима који доводе у питање здраве основе његовог психичког стања. Поред тога што јунак пати од непрекидних, интензивних главобоља и аеродромом промиче са „изнуреним лицем хроничног болесника” (164), мутним, стакластим очима и изгубљеним

погледом „који се среће код забринутих или занесених људи” (279), читалац сазнаје да Габријел има тешкоће и са меморијом. Сузан ће тако, када отпутује у Француску, залутати „у прашуму памћења, да се тамо изгуби као и толико појединости његовог живота и ко зна када опет појави у лицу за које ће бити сигуран да га је негде видео, али које више нигде неће умети да смести” (43–44). Алтернативни приповедач у „Епилогу – Инкубацији” поједнако истиче да Габријел, преживевши кремирање аеродрома, нема сећање на свој боравак на њему, на борбу са Великом Звери у канализацији, нити зна сопствено име. О Габријеловој потенцијалној суманутости сведочи и то што су његову тврдњу да је говорио са Сузан када је она увелико била мртва лекари Медицинског центра означили као халуцинацију, а његова самобичевања објаснили честим стањем код неких душевних обољења у којима се болесник оваквих самокажњавања „након напада не сећа као нечег што је сам себи нанео, него их повезује са садржином халуцинације у чији се реалитет чврсто верује” (379). Тезу о јунаковом лудилу оснажује и рефлексивна алтернативног приповедача да је Габријелово право име Гудвин, те да је он „питомац једног лондонског дома за умоболне” (604). Постоје, међутим, и они текстуални трагови који измичу ослонац исказима о јунаковом лудилу, односно покрећу питање односа нормалности и лудила, границе између њих и начина на који се семантика ових категорија у *Беснилу* обликује. У том смислу најпре је симптоматична констатација приповедача-посредника из поглавља „Епилог – инкубација” о Габријеловој судбини након изласка из канализације: „Нашли су га како нелогично лута улицама, логично прогласили лудим и затворили у азил” (605). Ако се има на уму изразито ироничан тон овог поглавља, као и критички став који Пекић заузима спрам (пан)логичког и омникаузалног становишта, у наведеној реченици постаје очевидна рафинирана иронија, у целости усмерена ка разоткривању оне лоуфордовске исхитрености у налажењу узрочно-последичних веза (*нелојичној лушања улицама и лојичној закључка о лудилу*) и проблематичног, перспективом условљеног заснивања критеријума на основу којих се одређује шта јесте, односно шта није логично/нормално. На порозност границе између нормалности и лудила и на тешкоће дефинисања ових појмова отвореније указује Леверкин записујући: „Али шта је лудило? Одступање од нормалног. У реду, само шта је – нормално?” (380).

Да би се у потпуности открио однос нормалности и лудила, те прецизније сагледао лик Габријела као могућег душевног болесника, нужно је проширити тумачењски хоризонт и осветлити начин на који се мотив лудила начелно обликује у *Беснилу*. Контемплирајући о радној атмосфери на лондонском Институту за тропску медицину, Хамилтону се чини да силни међусобни ратови настају „као да су своје викенде [људи, прим. В. М.] проводили по некаквим тајним, приватним лудницама” (118) да би онда своје екстравагантне идеје и емоције „у понедељак испљунули једни на друге, у Институту, који је такође лудница, само јавна и општа” (118). Ефекти вируса беснила на аеродрому такође се изједначавају са дејством безумља. Вирус, након продрома, избија „са снагом и сликом акутног лудила” (287), карантин се грчи „у колективном лудилу” (264), стање у Медицинском центру Леверкину делује попут боравка на „дну долине сенки, усред паклене патње, лудила, незнађа” (362), а када путници из инфективне зоне пробију баријере, наредник Елмер осећа

да је „спуштен усред луднице” (309). Контраобавештајци Донован и Расимов, спознавши да би њихови надређени, када би знали дан у коме ће сунце спржити земљу, и даље мислили хоће ли оно спржити најпре Британце или Русе, најзад констатују: „Овај свет је проклета лудница” (354). Запажа се тако да се бројним одредницама којима Пекић у свом стваралаштву тежи да опише историјско трајање цивилизације (окарактерисавши га као готску хронику, затвор, гурбет, пакао, кланицу, туђину, бесконачан погреб) придружује, напослетку, и термин лудница.¹⁰ Када се Габријелово лудило овако контекстуализује, постаје очигледно да се порозност границе нормалности и лудила и отежалост њиховог разликовања окончава у смисаоној инверзији: аеродромско-цивилизацијски свет и људска историја заправо трају у знаку лудила, док Габријел, који је у својој доброты и племенитој мудрости исправан, из перспективе сумануте цивилизације делује зачудан и безуман. Управо на овом трагу Пекић демистификује наопаком мисли, распрострањене у аеродромско-цивилизацијском вредносном систему, по којој бити добар значи бити луд.

Постоји, међутим, још једна могућа линија тумачења Габријеловог лудила, која евоцира истоврсни мотив остварен у *Айланџиги*, а из које произилази нови семантички валер Габријеловог идентитета. Значајан је наиме одељак у којем Џон Карвер (Хауланд), пронашавши брата Џејмса смештеног на Институту за менталну и психичку регенерацију, присуствује пожару у лудници, побуни болесника против „непријатеља људског рода” (Pečić, 1989a: 220) који су, у људском лику, окупирали свет. Инверзија делује и у овом случају јер пацијенти азила репрезентују праве људе, последње изданке Атлантиђана на земљи, док они који се људима именују заправо представљају симулацију хуманитета, људе-роботе заокупљене индивидуализмом, емпиријским очигледностима, рачунском логиком, култом разума, науке, користи и жудњом за моћи. Насупрот аутоматизованим и програмираним људима-роботима, Атлантиђани, та најплеменитија раса која је икада живела, зајимљају своју вредносну скалу на духовности, дематеријализацији, вери у неочигледно, натприродно и мистично, на идеји неиндивидуалности, односно колективности и моћи превазилажења временско-просторних датости. Имајући на уму епизоду побуне у лудници и Пекићеву стратегију обртања значења мотива лудила у *Айланџиги*, запажа се најпре да Габријелово лудило фигурира као показатељ истинске људскости и атлантиђанских вредности и способности „које би се данас означиле као натприродне и одбациле као немогуће” (Pečić, 1989b: 44). На основу наведених особина људи-робота, тих неуспелих Атлантиђана, и правих људи, односно Атлантиђана, увиђа се потом да се Габријелова фигура, са свим својим у раду истакнутим начелима и својствима, уклапа у атлантиђански аксиолошки модел, док аеродром-

¹⁰ У интервјуу „Форма се налази писањем” Пекић отворено указује на такво разумевање појма луднице: „Погледајте историју. Зар вам иједна душевна клиника може пружити такав избор суманутости? У таквим варијететима и с тако профилисаним клиничким сликама друштвене регресије или манијачке прогресије?” (Pečić, 1993: 49). У дневничким белешкама Пекић пак сведочи о писању „Дневника лудила (Лудачког протокола)” у којем промишља о аберацијама савременог света и суманутим медијским актуелностима, чинећи то „пре у презервационистичком и моралистичком него у политичком смислу” (Pečić, 2014a: 159). На темељу материјала из „Дневника лудила” настаје потом „Беснило 1984”, серија текстова за *Књижевну реч*.

ско-цивилизацијски свет, опет по својим особинама оцртаним у првој целини рада, негује вредности људи-робота. Габријеловој идентитетској констелацији придружује се тако нова, уједно и завршна, значењска нијанса у складу са којом се јунак профилише као Атлантићанин, носилац духовне алтернативе и свих оних врлина које би припадници аеродромског света могли да развију да нису безнадежно зачарани материјално-опажајном сфером.¹¹ Отуда нимало не чуди што Габријел лутајући аеродромом непрекидно осећа, баш као и Џон Карвер (Хауланд) и његов брат Џејмс у приповедном свету *Атлантиџе*, да се налази у иностраној, туђој средини којој не припада и чије вредности не дели: „Кад је у погрешној цивилизацији, човек је нужно у туђини” (Рекіћ, 2013: 238).

На фону једног могућег синтетичког погледа (предложеног у првој целини рада) на облике постојања, мишљења и делања јунака на аеродрому, тежило се, у некој врсти контрапункта, ка расветљењу Габријеловог идентитетског портрета и утврђивању мере његове кохерентности тј. дисперзивности. Различита утемељења јунаковог персоналитета могу се само наизглед тумачити идентитетском конфузијом или постмодернистичким начелом децентрираности/поливалентности субјекта. Семантичке варијације Габријелове фигуре, његове карактеристике и вредности, нису у колизији: међусобно се потврђујући и допуњујући, оне сведоче да јунак истодобно траје и као Архангел Габријел, и као митски јунак Тезеј, и као калуђер-флагелант, и као парагон лудости разумеване на специфичан начин, а надасве – као Атлантићанин.¹² На снази је стога идентитетска симфонија, досезање конвергентног

¹¹ Постоје и друге заједничке особине Габријела и Атлантићана. Јунак, наиме, као и Атлантићани, показује неоптерећеност светом чињеница, па тако када болничарка тражи податке за амбулантну архиву, он мисли: „Свуда се траже подаци. Људи су волели да се разликују. Њему до тога није стало” (72). Атлантићанску лишеност осећаја за својину исказује и Габријел: „Није навикао да брине за новац. Никад није знао колико га има. Има ли га уопште” (38). И Габријел и Атлантићани одликују се непосредним, отвореним приступом у комуникацији који је у супротности са цивилизацијски укорененом неповерљивошћу у међуљудским односима. Јунак стога не схвата зашто је неприхватљиво дати храну другом човеку уколико је гладан или зашто је непримерено да девојчицу Сузан, коју је тек упознао и затекао без присуства мајке, поведе у шетњу и дарује јој чоколаду. Мирољубивост и правичност као атлантићанске особине једнако одликују Габријела: он не разуме ратоборна расположења путника у карантину нити му је блиска идеја сегрегације људи коју имплицира натпис на вратима *staff only*: „Каквог има смисла, мислио је, делити људе на оне што могу и оне што не могу, а онда направити свет у коме нико не може ништа?” (517). Габријелове магијске моћи, својствене и Атлантићанима, видљиве су у сцени чудесног умирања побеснелих људи-паса који опкољавају Комаровског. Атлантићански идеал племените мудрости најзад, којим се најпрецизније и најобухватније објашњава Габријелов карактер, потврђује се у јунаковом разговору са Леверкином – како у виду дубокомислених Габријелових одговора, тако и у топлини његовог погледа какву Леверкин „чак ни у мајчиним очима на сарти није видео” (484).

¹² Уколико се за тренутак занемаре набројана разумевања Габријелове личности, те се пажња задржи само на чињеници да је јунаку додељена улога старца, онда се таквом његовом појавношћу отвара питање положаја старих људи у аеродромско-цивилизацијским оквирима. За разлику од архајских времена када је старцима припадала повлашћена друштвена позиција (они су посредници између светова и носиоци знања, мудрости и магијских моћи), у аеродромско-цивилизацијском поретку Габријелова старост не располаже истоврсном вредношћу. Са становишта

скупа Габријелових појавности које, потичући из различитих контекста, врхуне у јединственом идентитетском склопу. Да је неким случајем Габријелу дарована и улога песника у *Беснилу*, могло би се претпоставити да би његов поетски израз био артикулисан на начин сличан оглашавању песничког субјекта Лалићевих стихова наведених као мото овог текста. Обрађајући се људима земље, тј. човечанству, лирски субјект цитираних стихова „Песме о сатовима” сугерише опозицију: с једне стране, људску заокупљеност стварањем *леије сајова* и, с друге стране, занемарену могућност *сађења ружа*. Први члан опозиције, указујући на обузетост појединца демоном технике и технолошког прогреса,¹³ евоцира онај на почетку рада истакнут мотив сатова на Хитроу и њима симболички изражену човекову заточеност аутоматизованим, механичким светом у којем се и он сам чини сличним хуманоидном строју. Бављење ружама, као други члан песничке опозиције, асоцира пак природност, изворност, непосредност, а рефлексивом да руже лепше мере људску пролазност од сатова, и мудрост и духовност – све особине, дакле, блиске Габријеловој спонтаној, духовној човечности. Песничком сликовношћу и фигуралношћу исказана је отуда иста поента ка којој Пекићева приповедна, антрополошки утемељена мисао стреми: синтагме *леија сајова* и *сађење ружа* нису ништа друго до поетске метафоре за материјалистичку цивилизацију и њену духовну алтернативу. Услед застрашујуће развијености пекићевски казано пара/псеудо-света (Pekić, 1993: 206–207), свега што је посредно и лажно на рачун онога што је непосредно и непатворено, услед нарушене равнотеже између ових видова постојања, односно сазнања, и несразмере између „напредовања у области интелекта и назадовања у емотивном образовању” (Ortega i Gaset, 1998: 76), јунацима *Беснила* се на аеродрому дешава управо оно о чему Лалићеве стихови сведоче. У етичком, духовном и смисаоном погледу испражњени, сведени на оперативни ниво трговачке касе, они најзад умиру испуњени *усићњеним временом и сићнишем* – симболима рачунске ефикасности и новчане фасцинације.

интерперсоналних односа који протичу у знаку, лашовским терминима казано, самообузетости и етике самоочувања и самопреживљавања, јунакова усамљена старачка фигура махом се суочава са скрајнутошћу, неразумевањем и небригом. Подозрење које поједини јунаци *Беснила* испољавају спрам Габријелове мудрости стога указује како на обезвређеност ауторитета искуства, тако и на промењено разумевање категорије знања. Пренебрегнувши чињеницу да се значај и смисао мудрости огледају управо у могућности њеног преношења будућим поколењима, савремено технократско друштво, на имплицитан или експлицитан начин, неретко истиче да старије генерације немају чему да нас науче јер „оно поима знање инструментално те сматра да услед технолошких промјена знање непрестано застаријева, па стога није преносиво” (Lasch, 1986: 241). Смисаоно тежиште идентично Лашовом дозеже и Пекићев увид: „Док су се ствари споро мењале, искуство отаца могло је важити поколењима пре него што дође у сукоб са искуством потомака” (Pekić, 2012: 30).

¹³ На демонолошку природу сата као рудиментарног претка најмодернијих машинских достигнућа, на њиме језгровито исказану моћ технике да запоседне човека и изазове зависан однос спрам разних технолошких алатки, указује лексема *леија*. Будући да потиче из библијског контекста, она изражава присуство бројних нечистих сила (видети: *Јеванђеље по Марку* 5:9; *Јеванђеље по Луки* 8:30. *Библија или Свејо њисмо*. (1998). Београд Југословенско библијско друштво).

Габријел и Данијел (Леверкин): интерференције и паралелизми или улога књижевности у динамици спаса¹⁴

Компаративним освртом на ликове Габријела и Данијела Леверкина, хроничара аеродромске катастрофе који пишући *Дневник* жели да остави сведочанство, доживљај и причу, могуће је сагледати значењска сусретишта и природу односа ових романескних фигура. Насупрот Габријеловом кретању које се, сходно сакралној конотацији његове личности и улози анђела заштитника, на вертикали остварује од горе ка доле (од *Queen's building*-а до канализације-подземља), Леверкиново померање се реализује у супротном смеру, од подземне железнице аеродрома ка спратовима Контролног торња. Док Габријел као чувар човечанства треба да се спусти у подземље како би у дело спровео оно што је одувек било предвиђено да чини – бори се против Велике звери, задатак који је Данијелу намењен огледа се у одговорном супротстављању истинског човека оној тек формално људској појави доктора Либермана, заправо инкарнацији зла и узорног примера шта човек и сцијентистички усмерена наука могу да постану апсолутизовањем својих надлежности и прокламовањем начела савладавања и мењања природе. Данијелова фигура, гравитирајући ка Габријеловом систему вредности и особина, испољава хуманост и исправност онда када се Либермановој беседи о целокупној људској врсти као генетичком промашају и питању шта јунак јесте ако већ није израелски агент, супротстави, у духовном и етичком смислу, супериорним одговором да је човек. Блискост са Габријеловим својствима запажа се и на равни ониричког будући да и Данијелов карактер исказује пријемчивост за ирационалне, симболичке садржаје манифестоване у виду визије која антиципира разорне последице вируса на Хитроу. Аеродромска скулпторска илузија голуба који узлеће претвара се у свести јунака у слике „аветињске катаклизме” (31) испуњене оминозним ехом што најављује крај света и сабласним силуетама за чија лица „наслућује да су још људска, да животињско на њима потиче од неког неизмерног, праелементарног страха” (31). Наклоност ка интуитивном виду сазнања, тако сродном Габријеловој личности, исказује и Данијел који значење Габријеловог имена и његове појаве открива епифанијским путем: „попут откровења које се човеку не дарује одједном, већ га унутрашњом спознајом просветљава у етапама раздвојеним мртвим зонама неизвесности” (483).

Споне између Габријела и Данијела оснажене су и призивањем библијског контекста, чињеницом да јунаци својим именима евоцирају старозаветне имењак Архангела Гаврила и пророка Данила из *Књиге пророка Данила* (Лазих, 2013: 70–71). За разлику од старозаветног обрасца по којем Архангел Гаврило тумачи Данилове утваре, у *Беснилу* се Данијелу додељује улога тумача Габријелове појавности, те Леверкин у *Дневнику* тежи да одгонетне јунаков начин изражавања и здраворазумску утемељеност његовог психичког стања. Повезаност ових ликова пароксизам досеже у Данијеловом признању да је властити *Дневник*, крајње необјашњиво, предао Габријелу немајући никакву опипљиву потврду да ће управо старац једини

¹⁴ Синтагма потиче из осме песме „Првог канона” песничке збирке *Четири канона* Ивана В. Лалића.

преживети аеродромску катастрофу. Осим што ова романескна појединост поново истиче Данијелово поверење у мистичну, интуитивну сферу постојања, њоме се једнако обистињује она библијским текстом предодређена улога Габријела као доносиоца важних порука. Управо захваљујући Габријеловом посредништву алтернативни писац сазнаје за Данијелов *Дневник* који потом проширује и имагинарно обогаћује тако да он прераста у *Беснило*. Оно што, међутим, производи помрачујуће сенке јесте чињеница да се Габријеловим посредничким деловањем, које алтернативном писцу доноси важну вест о *Дневнику*, а читаоцу важну вест о значењима и смислу приповедног света *Беснила*, не преноси и *блага* вест. Није неутемељено стога запитати се какву би улогу књижевност требало да остварује у том обесхрабрујућем поретку ствари?

Мислећи о уделу литературе и уметности начелно у *динамици сѵаса*, Пекић је забележио да оне у томе немају никакав задатак: „Знам једино да уметност нема ту шта да тражи. Она може бити само музичка пратња. С њом се лакше умире, али ни она од смрти не спасава” (Пекић, 2014b: 415). Насупрот оваквом песимизму, а у складу са својом мултиперспективном природом, писац је међутим истицао како гносеолошку улогу литературе – јер искуство читања и писања јесте „искуство препознавања и откривања привида” (Исто: 114) – тако и значај наде која не затвара очи пред тежином стварности: „Само нада свесна с чим се суочава оживљује, свака друга умртвљује” (Пекић, 2013: 237–238). Одређена доза истине може се препознати у тврдњи да књижевност, у једном директном, непосредном смислу, не располаже могућношћу да спаси свет. У посредном, индиректном погледу књижевност га може спасити (по свему судећи га и спасава), јер делујући попут „нужне операције без анестезије” (Пекић, 1993: 159–160), као нож који лечи само ако се осети, она појединца немилосрдно суочава са суморним (историјским и актуелним) перспективама егзистенције и тако рађа отржењујуће сазнање, наду која не узмиче и не жмури, најзад и жудњу за отпором према вредностима антропоцентричног, материјалистичког цивилизацијског усмерења. У контексту свеопште дезоријентисаности, суровости и разорности фикционалног света *Беснила* и готово једнаке клонулости његове ванфикционалне варијације, Габријелова племенита фигура опажа се као Пекићевим приповедним језиком изражена форма отпора, позив – упућен појединцу, заједници и хуманој врсти – на бољу меру.

ЛИТЕРАТУРА:

- Ђерговић Јоксимовић, З. (2011). Тело под опсадом: *Беснило* Борислава Пекића. *Тело у словенској фуџу-рофанџасџици*. (Дејан Ајдацић, ур.). Београд: SlovoSlavia.
- Јовановић, Бојан. (2018). Трансхуманизам: човјек послѣ човјека. *Између киборџа и химере: човјек и са-времена биоџика*. (Миша Ђурковић, ур.). Београд: Catena mundi, Институт за европске студије.
- Jung, K. G. (2017). *Човјек и његови симболи*. (Elizabet Vasiljević, prev.). Beograd: Kosmos izdavaštvo.
- Lasch, C. (1986). *Narcistička kultura*. (Višnja Špiljak, prev.). Zagreb: Naprijed.
- Лазић, Н. (2013). *Анџиуџоџијска џрилоџија Борислава Пекића: џоџика романа Беснило*, 1999, Атлантида. Лепосавић: Народна библиотека „Свети Сава”.
- Ortega i Gaset, H. (1998). *Srce i glava. Posmatrač*. (Biljana Bukvić, prev.). Beograd: Clio.

- Pekić, B. (1984). *Kako upokojiti vampira*. Beograd: Partizanska knjiga.
- Pekić, B. (1987). *Besnilo*. Beograd: BIGZ.
- Pekić, B. (1989a). *Atlantida I*. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.
- Pekić, B. (1989b). *Atlantida II*. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.
- Pekić, B. (1993). *Vreme reči*. (Božo Koprivica, prir.). Beograd: BIGZ.
- Pekić, B. (2005). *Zlatno runo 3*. Beograd: Dereta.
- Pekić, B. (2006). *Zlatno runo 4*. Beograd: Dereta.
- Pekić, B. (2012). *Sabrana pisma iz tuđine*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pekić, B. (2013). *Život na ledu III*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pekić, B. (2014a). *Život na ledu IV*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pekić, B. (2014b). *Život na ledu V*. Beograd: Službeni glasnik.